

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОУСТРОЮ НА ЗАПОРОЗЬКІЙ СІЧІ

Одним із важливих чинників державотворчих процесів на Січі була чітко вироблена судова система, яка складалася з кількох судових інстанцій. Судом першої інстанції вважався паланковий суд, компетенція якого поширювалась на територію паланки. Він розглядав як кримінальні, так і цивільні справи, за які передбачалися незначні покарання. Судом другої інстанції був курінний суд, або суд курінного отамана, куди потрапляли апеляційні справи з паланкових судів. Як правило, курінний суд розглядав справи козаків одного куреня. Однак, якщо позивач і відповідач належали до різних куренів, таку справу заслуховував суд отаманів обох куренів. Наступною ланкою судової системи на Січі був суд військового судді, до розгляду якого відносилися важливі кримінальні справи. Вироки цього суду можна було оскаржити в суді кошового отамана. В разі, якщо військовий суддя одночасно тимчасово виконував обов'язки кошового отамана, вирок міг бути оскарженим лише на військовій козацькій раді. Суд кошового отамана здійснював свою юрисдикцію на всій території Війська Запорозького. Його вирок, зазвичай, були остаточними і оскарженню не підлягали. Останньою, найвищою судовою інстанцією була загальна козацька рада, яка за висловом П. Захарченка, була своєрідним верховним судом на Запорозькій Січі[1, с.4]. Предметом розгляду ради були найбільш резонансні справи. В ході її проведення вирок злочинцю виносився всім присутнім на ній товариством і виконувався відразу[2, с.118].

Варто зазначити, що в'язниці на Січі не було. Тому під час слідства підозрюваних у скоєнні злочину тримали в пушкарні або у спеціально виритій ямі. Іноді до винесення вироку їх передавали на поруки родичів або куренів.

На думку Д. Яворницького, запорозькі судді, керуючись у своїй практиці виключно звичаєм, не дозволяли собі чинити свавілля чи свідоме затягування

справи. Цьому сприяла незначна кількість січового товариства та цілковита доступність кожного члена козацької громади до своїх вищих керівників. Це робило суд на Запорозжжі простим і швидким. В ході розгляду справи ображений та його образник словесно викладали перед суддями її суть, вислуховували прийняте ними рішення і відразу припиняли свої сварки. Притому перед суддями були однаково рівні – і простий козак, і знатний товариш[4, с.189]. В цьому зв'язку зауважимо, що в ході судового процесу судді намагалися примирити сторони, якщо розглядали незначні кримінальні та цивільні справи. У випадках, коли бажаного примирення досягти не вдавалося, військовий суддя (або кошовий отаман) нерідко «заохочував» учасників судового процесу дубовими кийками[1, с.4].

Неординарним на Запорозькій Січі був і такий важливий інститут військово-адміністративної влади, як правова система. Якщо загалом на території України, яка перебувала в складі Великого князівства Литовського, а згодом Королівства Польського, на той час діяли різні джерела права (Руська Правда, III Литовський статут (1588 р.), акти польської королівської влади, Магдебурзьке право), то на Запорозькій Січі провідну роль відігравало звичаєве козацьке право, що являло собою своєрідну сукупність правових звичаїв, яка поступово склалася у сфері козацьких суспільних відносин в XV — середині XVI ст. Ця система звичаєвого козацького права встановлювала військово-адміністративну організацію січового козацтва, основні правила воєнних дій, регламентувала діяльність судових органів, порядок землекористування в межах запорозьких «вольностей», укладання окремих договорів, визначала види злочинів і покарань. Слід зазначити, що звичаєве козацьке право визнавалося іноземними державами, в тому числі й польським урядом. Запорозьке козацтво всіляко захищало вироблену ним систему звичаєвого права, вважаючи, що писане право може суттєво обмежити козацькі права і вольності[3, с.82].

Серед протиправних дій, які найбільш часто вчинялися на Січі, і були передбачені звичаєвим козацьким правом, варто назвати такі злочини: як проти життя (вбивство) та здоров'я (завдання тілесних ушкоджень), військові (дезертирство, зрада, ухилення від обов'язків, пияцтво під час походу), майнові

(крадіжка, розбій, неповернення боргу) та статеві (мужолозтво, скотолозтво). Зазначимо, що за їх вчинення на Січі існувала досить сувора система покарань, яка найчастіше передбачала смертну кару (відрубання голови, повішення, утоплення, почеплення за ребро на гак, гостра паля). Розстріл злочинців практикувався рідко і застосовувався лише до рецидивістів. Таки жорстокі міри покарання існували для того, щоб підтримувати на Січі військову дисципліну і належний порядок. Варто зазначити, що на Січі була відсутня посада судових виконавців, а в разі страт – катів. Роль ката для запорожців, безумовно, була принизливою. Ось чому на Січі було винайдено доволі оригінальний спосіб вирішення цієї проблеми. Страта злочинця доручалася іншому злочинцю, засудженому на смерть. [4, с.194].

Водночас, варто зазначити, що на Січі доволі поширеним був інститут помилування чи пом'якшення покарання. Зокрема, смертна кара злочинцю могла бути замінена побиттям киями, коли у засудженого на смерть паланкового козака залишалися дружина й діти. По легенді від шибениці засудженого могла врятувати жінка, котра заявляла про своє бажання вийти за нього заміж. Помилування, зазвичай, здійснювалося козацькою радою. [2, с.118].

Список використаних джерел:

1. Захарченко П. Запорозька Січ – передтеча української гетьманської держави // Історія України № 18, 2003 – с. 1-5
2. Тараненко М. Г. Запорозька Січ – зародок Української козацької держави // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.: Зб. наук. праць. – Київ : ЦВК «Політехніка», 2013 - №3(19), с.112-122
3. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. Курс лекцій. К., 1999 – 480с.
4. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків Т.1, К., 1990- 578 с.